

ANGOLA, BRANDPUNT IN DE KOUDE OORLOG

Hoe lokaal verzet uitgroeide tot internationale strijd

Angola werd ongelukkigerwijs midden in de Koude Oorlog onafhankelijk. De onafhankelijkheidsstrijd en de daarop volgende burgeroorlog leidden tot een krachtmeting tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Bijgevolg kregen de zwakke Angolese verzetsgroepen zwaarbewapende legers, werd het regionale conflict een internationale strijd en werd Angola ruim twee decennia lang een brandpunt in de Koude Oorlog. De oorzaak van dit alles: het Europese kolonialisme.

Bart den Uyl is
redacteur van Kleio.

In *Kleio* geven we experts het woord die wat dieper in zullen gaan op de Verplichte Historische Voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Burgeroorlog in Angola tussen MPLA en FNLA (1975)*.

Alleen de doden zijn werkelijk uitgesloten van dwangarbeid.' Zo omschreef Henrique Galvão, een hoge koloniale inspecteur, in een omvangrijk rapport over de arbeidscondities in Angola in 1949.¹ Na de officiële afschaffing van de slavernij ging het Portugese koloniale bestuur op zoek naar andere inkomsten. In het noorden van Angola ontstond een plantage-economie, gebaseerd op gedwongen arbeid. Volgens de 'inheemse wetten' van 1928 konden Angolezen een bepaalde periode per jaar worden gedwongen tegen loon te werken. Galvão rapporteerde dat bijna vijfendertig procent van de Angolese 'contractarbeiders'

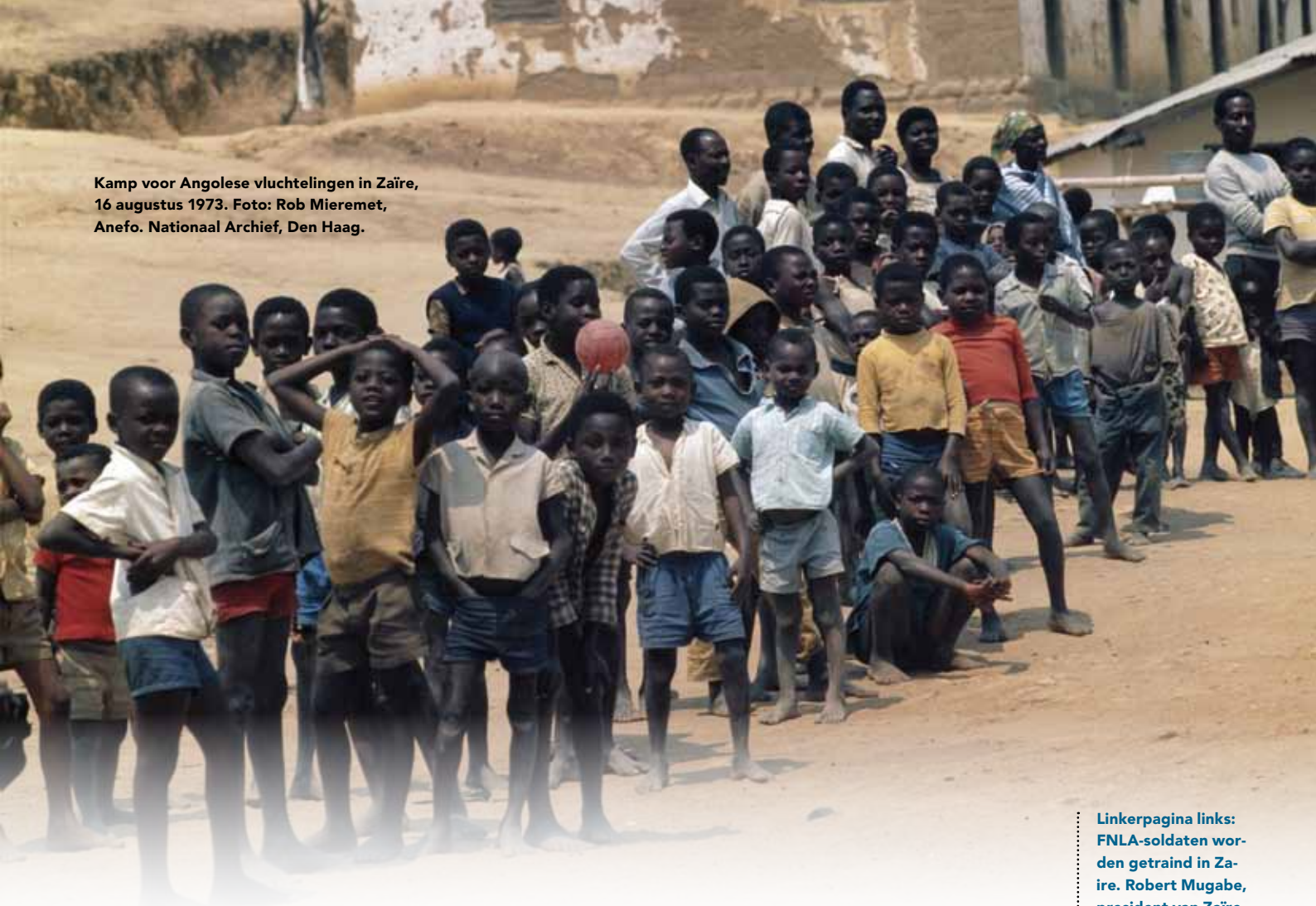
stierf tijdens de eerste twee jaar van de contractperiode. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de eerste grootschalige opstand tegen het Portugese regime in 1961 uitbrak op de koffieplantages in Noord-Angola waar de grootste concentratie van gedwongen arbeid plaats had.

VOER VOOR VERZET

Het slavernijverleden, de uitbuiting van zwarte Angolezen en de scheve verhoudingen tussen blanke en zwarte Angolezen waren voer voor nationalistische verzetsbewegingen. Na de Tweede Wereldoorlog kwam daarbij nog de morele isolatie van het Portugese fascisme. Communistische dissidenten in

Kamp voor Angolese vluchtelingen in Zaïre,
16 augustus 1973. Foto: Rob Mieremet,
Anefo. Nationaal Archief, Den Haag.

Portugal weken, uit angst voor arrestatie, uit naar de Angolese provincie. De klassenleer van Karl Marx kon daar gemakkelijk worden vertaald naar de raciale verschillen in Angola.² In 1956 werd de marxistische Volksbeweging voor de Bevrijding van Angola (MPLA) opgericht.³ De leiders van de MPLA kwamen overwegend uit geprivilegieerde gezinnen. Vaak waren zij, of hun ouders, geschoold in Europa. De verzetsbeweging had zijn machtsbasis in streken met een sterke Portugees-culturele invloed, zoals Luanda en het omliggende gebied van de Kimbundu-sprekende bevolking. Naast de MPLA was er nog een andere brede verzetsbeweging. Onder de Bakongo-bevolking van Noord-Angola bestond een streven naar een onafhankelijke staat. Daarin zouden alle Kikongo-sprekende volkeren van het prekoloniale koninkrijk Kongo moeten worden herenigd.

In Leopoldstad, de hoofdstad van Belgisch-Congo, had het Bakongo-verzet zijn hoofdkwartier gevestigd. Het rekruteerde daar opstandelingen onder de grote stroom Angolezen die de erbarmelijke omstandigheden op de plantages waren ontvlucht. In 1962 ontstond daar het Nationale Bevrijdingsfront van Angola (FNLA) uit een alliantie van Bakongo-verzetsbewegingen.⁴

OPSTAND

Nadat in 1961 de eerste grootschalige opstanden begonnen, reageerde het koloniale bestuur furieus. Het koloniale leger opende de aanval op de sloppenwijken van Luanda waarbij drieduizend burgers omkwamen. Een guerrilla-aanval op blanke nederzettingen later dat jaar werd beantwoord door een grootschalig offensief. In zes maanden van bombardementen en militaire terreur werden circa veertigduizend Angolezen ge-

dood. Nog eens tweehonderd-duizend sloegen op de vlucht. Ook ditmaal bleken de vluchtelingen uiterst vatbaar voor rekrutering voor de verzetsbewegingen. Al ver voor de onafhankelijkheid van Angola werden de verschillende verzetsgroepen bewapend en gesteund door buitenlandse machten. Na de opstanden van 1961 wist Holden Roberto, leider van het FNLA, de hulp van de Verenigde Staten achter zich te krijgen. De Amerikanen waren, niet ten onrechte, beducht voor verdere communistische invloed in Angola. Zodoende steunde de Verenigde Staten een verzetsbeweging tegen haar eigen NAVO-bondgenoot. De Amerikaanse steun aan het FNLA had een hoge prijs. De hulp van een NAVO-partner van Portugal werd door sommige leden van het FNLA met argusogen bekeken. Jonas Savimbi, een nieuweling binnen de organisatie, daagde Roberto uit ►

Linkerpagina links:
FNLA-soldaten worden getraind in Zaïre. Robert Mugabe, president van Zaïre, was een persoonlijke vriend en familielid van Holden Roberto (16 augustus 1973). Foto: Rob Mieremet, Anefo. Nationaal Archief, Den Haag. Rechts: Demonstratie in Tilburg, 3 oktober 1973. Foto: Bert Verhoeff, Anefo. Nationaal Archief, Den Haag.

¹ Bender, G.J., *Angola under the Portuguese. The Myth and the Reality*, Los Angeles, 1978, p.143.

² Cornwell, R., 'The War for Independence' in: Cilliers, J. en C. Dietrich (ed.), *Angola's War Economy*, Pretoria, 2000, p.45.

³ MPLA is de afkorting van *Movimento Popular de Libertação de Angola*.

⁴ FNLA is de afkorting van *Frente Nacional de Libertação de Angola*.

Rechts: Europese parlementariërs ontmoeten Jonas Savimbi in Angola, 1989. Foto: Ernmuhl. Hieronder: Fidel Castro op een vuurtoren in Angola in 1995. Het gebouw werd later volledig verwoest door de burgeroorlog. Foto: Claus Bunks.

Rechts: Demonstratie voor de ambassade van Zaïre in Den Haag, tegen de interventie van Zaïre in Angola.

⁵ Cornwell, R., 'The war for independence' in: Cilliers, J. en C. Dietrich (ed.), *Angola's War Economy*, Pretoria, 2000, p. 52.

⁶ UNITA is de afkorting van *União Nacional para a Independência Total de Angola*.

⁷ Cornwell, R., 'The War for independence' in: Cilliers, J. en C. Dietrich (ed.), *Angola's War Economy*, Pretoria, 2000, p. 62.

⁸ SWAPO is de afkorting van *South West Africa People's Organisation*.

⁹ SAW is de afkorting van *Suid-Afrikaanse Weermag*.

¹⁰ ANC is de afkorting van *African National Congress*.

en al snel was de militaire tak van het FNLA de facto in tweeën gedeeld.⁵ Savimbi zocht hulp in het buitenland voor zijn nieuw op te richten partij en vond deze tijdens zijn bezoek aan Beijing. In 1966 werd de Nationale Unie voor de Totale Onafhankelijkheid van Angola (UNITA) opgericht met Savimbi aan het hoofd.⁶

in Afrika en koos daarbij partij voor het anti-MPLA-kamp. Na de Anjerrevolutie in Portugal verklaarde de nieuwe regering Angola te willen dekoloniseren. Vertegenwoordigers van de MPLA, het FNLA en UNITA tekenden in januari 1975 een vredesverdrag, maar begonnen kort daarna een oorlog om de hegemonie van Angola. Troepen van de MPLA verjoegen het FNLA in juli uit Luanda en eisten de regeringszetel op. Toen het duidelijk werd dat de MPLA de hoofdstad in handen zou krijgen, organiseerde Zuid-Afrika een militaire interventie in een poging de MPLA te verdrijven.

ZUID-AFRIKAANS OFFENSIEF

Zuid-Afrika was al enige tijd betrokken in Angola in een poging de activiteiten van de Zuidwest-Afrikaanse (het latere Namibië) verzetsbeweging SWAPO in het Zuid-Angolese grensgebied te frustreren.⁸ Zowel het FNLA als UNITA presenteerde zichzelf tegenover Zuid-Afrika als anti-SWAPO en verkregen daarmee financiële en militaire steun. In oktober 1975 trok het Zuid-Afrikaanse leger (SAW) de Angolese grens over in een opmars naar

Luanda, gesteund door troepen van het FNLA en UNITA.⁹ Ongeveer driehonderd kilometer voor de Angolese hoofdstad hield de defensielinie van de MPLA, ondersteund door Cubaanse troepen, stand en werd de opmars van de SAW gestopt. Dankzij het Zuid-Afrikaanse offensief had de MPLA de Cubanen zover gekregen hun militaire steun te intensiveren. Eind december waren de Cubaanse grondtroepen in omvang gelijkwaardig aan de SAW en kon een tegenoffensief in gang worden gezet. Sinds de officiële onafhankelijkheid van Portugal op 11 november 1975 kreeg de MPLA steeds meer internationale erkenning als de nieuwe regering van Angola. Zuid-Afrika zag zichzelf in een politiek isolement en trok zijn troepen terug. Grote verliezer was echter het FNLA. In een poging Luanda van twee kanten aan te vallen was het FNLA een offensief gestart vanuit Noord-Angola. Het werd een grote militaire nederlaag. De troepen van Roberto desintegreerden in hoog tempo en in korte tijd was het FNLA geen militaire bedreiging meer voor de MPLA-regering in Luanda.

FOTO BERT VERHOEFF, ANEFO, NATIONAAL ARCHIEF, DEN HAAG.

WAPENWEDLOOP

Gedurende de jaren zeventig en tachtig ontstond een wapenwedloop tussen aan de ene kant de MPLA, gesteund door de Sovjet-Unie en Cuba, en aan de andere kant UNITA, gesteund door de Verenigde Staten, China en Zuid-Afrika. De VS hadden na de beëindiging van de detente, volgend op de Sovjetinvasie van Afghanistan, en het aantreden van president Ronald Reagan de steun aan UNITA geïntensiveerd. Midden jaren tachtig bezat zowel de MPLA als UNITA een groot leger met zeer modern oorlogsmateriaal. Zuid-Afrika had zich niet lang na de terugtrekking uit Angola weer in het conflict gemengd. Voornamelijk als gevolg van de Angolese steun aan de Zuidwest-Afrikaanse SWAPO en het Zuid-Afrikaanse ANC.¹⁰ In 1987 begon het Angolese leger een grootschalig offensief tegen UNITA in Zuidoost-Angola. De militaire campagne strandde door interventie van het Zuid-Afrikaanse leger. Een tegenoffensief van Zuid-Afrika en UNITA kon pas worden gestopt door haastig ingevlogen Cubaanse troepen. Het leidde tot de Slag bij Cuito Cuanavale, de grootste veldslag

op het Afrikaanse continent sinds de Tweede Wereldoorlog.¹¹ Net als eerdere militaire campagnes eindigde ook ditmaal de strijd in een patstelling. Het opende echter wel de weg voor vredesbesprekingen. In 1988 werd het New York Akkoord gesloten tussen Angola, Cuba en Zuid-Afrika. Het akkoord regelde de onafhankelijkheid van Namibië, het staken van de Angolese steun aan SWAPO en ANC en het vertrek van Cubaanse en Zuid-Afrikaanse troepen. De wapenstilstand tussen UNITA en de MPLA hield echter niet lang stand.

OORLOGSECONOMIE

Het New York Akkoord was mogelijk geworden door veranderingen in de wereldpolitiek. Sinds de economische achteruitgang van de Sovjet-Unie en de nieuwe politiek van Sovjetleider Michail Gorbatsjov was de relatie tussen Moskou en Washington wat meer ontspannen. Uiteindelijk leidde dit tot het einde van de Koude Oorlog en het uit elkaar vallen van de Sovjet-Unie. Angola verloor daarmee zijn strategische positie in het Oost-Westconflict. Na het vertrek van buitenlandse troepen in Angola en het einde van de Koude Oorlog bleek een duurzame vrede niet mogelijk tot 2002. Buitenlandse machten stuurden aan op vrede, maar in Angola was gedurende de burgeroorlog een oorlogseconomie ontstaan die beide partijen overeind hield. Terwijl de MPLA de omvangrijke olievelden in handen had, hield de illegale diamanthandel UNITA decennialang in het zadel. Vrede zou voor UNITA ook het einde van deze lucratieve handel betekenen. Zowel de MPLA als UNITA was in staat om op grote schaal oorlogsmateriaal te verkrijgen. Het (deels) stopzetten van internationale steun aan de strijdende par-

tijen na de Koude Oorlog deed daar weinig aan af. Een grote rol speelde de internationale wapenhandel. Oost-Europese landen van het vroegere Warschaupact dumpten op grote schaal wapens op de internationale markt. Zo kon UNITA in de jaren negentig artillerie en infanterievoertuigen van Oekraïne en Bulgarije bemachtigen.¹² Pas toen UNITA-leider Savimbi door regeringstroepen werd gedood kon de Angolese burgeroorlog worden beëindigd. De oorlog duurde, korte wapenstilstanden uitgezonderd, zevenentwintig jaar. Naar schatting kwamen circa een half miljoen mensen om het leven. ■

¹¹ De strijd duurde van 9 september tot 7 oktober 1987. Van de circa 12.600 manschappen die in de gevechten betrokken waren, werden naar schatting 7.855 gedood.

¹² De Beer, H., en V. Gamba, 'The Arms Dilemma. Resources for Arms or Arms for Resources?' in: Cilliers, J. en C. Dietrich (ed.), *Angola's War Economy*, Pretoria, 2000, p. 84.

Joop den Uyl ontvangt Agostinho Neto, MPLA-leider en latere president van Angola (3 april 1975).

FOTO ROB MIEREMET, ANIEFO, NATIONAAL ARCHIEF, DEN HAAG.

LITERATUUR

- BENDER, G.J., *Angola under the Portuguese. The Mythe and the Reality*, Los Angeles, 1978.
- CORNWELL, R., 'The war for independence' in: Cilliers, J. en C. Dietrich (ed.), *Angola's War Economy*, Pretoria, 2000, p. 43-60.
- DE BEER, H., en V. GAMBA, 'The Arms Dilemma. Resources for Arms or Arms for Resources?' in: Cilliers, J. en C. Dietrich (ed.), *Angola's War Economy*, Pretoria 2000, p. 69-89.
- GEORGE, E., *The Cuba Intervention in Angola, 1965-1991. From Che Guevara to Cuito Cuanavale*, New York, 2005.
- RENO, W., 'The Real (War) Economy of Angola' in: Cilliers, J. en C. Dietrich (ed.), *Angola's War Economy*, Pretoria, 2000, p. 219-231.
- VAN DER VEEN, R., *Afrika van de koude oorlog naar de 21e eeuw*, Amsterdam, 2002.
- WRIGHT, G., *The Destruction of a Nation. United States Policy Towards Angola Since 1945*, Chicago, 1997.